

6

Trends in de arbeids- marktpositie

van pas afgestudeerden
van de pabo

Sil Vrielink

Onderzoeker, MOOZ

Klaas de Vos

Onderzoeker, Centerdata

Peter Fontein

Directeur/Onderzoeker, Centerdata

Inleiding

De spanning op de onderwijsarbeidsmarkt is de laatste jaren sterk opgelopen, vooral in het primair onderwijs. Steeds meer scholen ervaren daardoor een tekort aan leraren. Voor pas afgestudeerde leraren pakt de ontwikkeling echter gunstig uit. Hun baankansen zijn duidelijk toegenomen. Vergeleken met enkele jaren geleden werken pabo-gediplomeerden vaker in het onderwijs en hebben zij ook vaker een reguliere baan en een langdurig contract. De vertrekintentie onder startende leraren is bovendien sterk gedaald, zo blijkt uit de Loopbaanmonitor onderwijs. In dit hoofdstuk gaan we hier nader op in en brengen we de ontwikkelingen in de arbeidsmarktpositie en begeleiding van pas afgestudeerde leraren in kaart. Daarbij richten we ons op de pabo-gediplomeerden.

Loopbaanmonitor onderwijs

De Loopbaanmonitor onderwijs, die MOOZ en Centerdata sinds 2014 uitvoeren, is een van de kernonderzoeken van het ministerie van OCW. Het primaire doel hiervan is om de vinger aan de pols te houden als het gaat om de arbeidsmarktpositie van pas afgestudeerde leraren, hun mening over werken in het onderwijs als starter en het beroepsrendement van de lerarenopleidingen. In het licht van de beleidsontwikkelingen zijn, naast kwantitatieve gegevens over de positie van de starter, bepaalde kwalitatieve inzichten steeds belangrijker geworden: over de wijze van begeleiding en ondersteuning, de tevredenheid over de ondersteuning en de baan, de mate waarin zij geloven in hun eigen kunnen en de mate waarin hun opleiding hen heeft voorbereid op het lesgeven. Het onderzoek heeft daarbij niet alleen een monitorfunctie, maar biedt ook handvatten voor beleidsontwikkeling.

In de volgende paragrafen halen we de highlights uit het Loopbaanmonitoronderzoek naar voren, waaronder trendmatige ontwikkelingen over de gehele onderzoeksperiode, en leggen we de relatie met andere onderzoeken en (beleids)ontwikkelingen. De focus ligt daarbij vooral op de arbeidsmarktpositie en begeleiding van startende leraren in het primair onderwijs.

Was de Loopbaanmonitor onderwijs eerst vrijwel uitsluitend gebaseerd op de resultaten van een enquête onder recent afgestudeerde leraren, sinds 2014 gaat het om onderzoek op basis van zowel CBS-microdata als enquêtes. Met behulp van administratieve gegevens uit het Sociaal Statistisch Bestand kunnen we een betrouwbaarder beeld van het beroepsrendement van pas afgestudeerden

verkrijgen dan op basis van enquêtes alleen, omdat bij enquêtes altijd het gevaar van selectieve (non-)respons op de loer ligt. Het is aannemelijk dat pas afgestudeerden die in het onderwijs zijn gaan werken een grotere bereidheid hebben om daarover een enquête in te vullen dan pas afgestudeerden die om wat voor reden dan ook (nog) niet voor de klas staan. Met behulp van enquêtes is vervolgens wel een verdiepingsslag mogelijk om inzichten over de positie van pas afgestudeerde leraren te krijgen die niet op basis van administratieve data te achterhalen zijn.

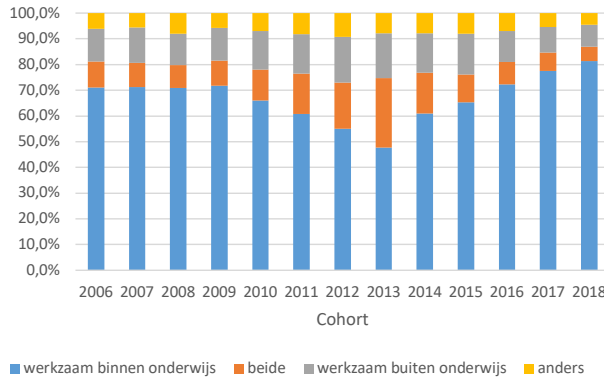
Het onderzoek onder pas afgestudeerde leraren op basis van microdata wordt uitgevoerd door Centerdata. Daartoe maakt het CBS gegevens van DUO over gediplomeerden van de lerarenopleidingen koppelbaar met gegevens over hun arbeidsmarktpositie uit het Sociaal Statistisch Bestand. Parallel daaraan voert MOOZ een enquête onder pas afgestudeerde leraren uit die met name ingaat op de wijze waarop startende leraren worden begeleid.

In dit hoofdstuk beperken we ons tot de resultaten over pas afgestudeerden die als eerste onderwijsbevoegdheid een pabo-diploma hebben behaald. Met name het primair onderwijs kampt de laatste jaren met toenemende problemen om voldoende leraren voor de klas te krijgen, terwijl het nog niet zo lang geleden juist voor veel pas afgestudeerden moeilijk was om een baan in het onderwijs te vinden.

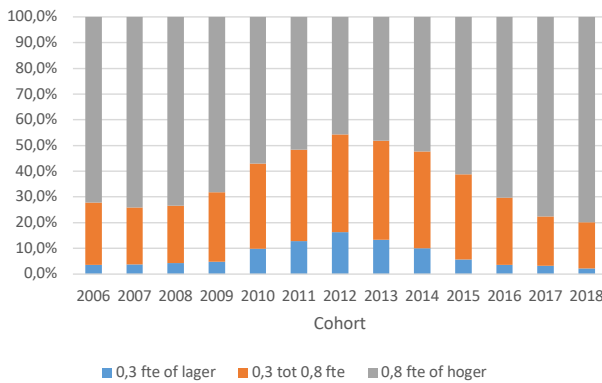
Arbeidsmarktpositie van pabo-gediplomeerden

Uit de Loopbaanmonitor blijkt dat de arbeidsmarktsituatie van pas afgestudeerden van de pabo de laatste paar jaar aanzienlijk is verbeterd. Van de pabo-gediplomeerden uit 2012 en 2013 was één jaar na afstuderen minder dan driekwart werkzaam in het onderwijs, terwijl dit aandeel vanaf cohort 2016 gestegen is tot boven de 80% en voor cohort 2018 zelfs uitkomt op 87% (figuur 1). Ook voor degenen die na één jaar nog geen baan in het onderwijs hadden gevonden, is de arbeidsmarktsituatie verbeterd. Van deze groep had vijf jaar later 32 (cohort 2009) respectievelijk 54% (cohort 2014) een baan in het onderwijs (in 2014 respectievelijk 2019). Een andere aanwijzing dat pabo-afgestudeerden uit een ruimer aanbod aan banen in het onderwijs kunnen kiezen, is dat zij vaker een grote aanstelling krijgen. Het percentage afgestudeerden met een baan van 0,8 fte of meer is in de voorbije jaren toegenomen van 46 (cohort 2012) naar bijna 80% (cohort 2018, zie figuur 2). Verder blijkt ook de gemiddelde afstand tussen de woongemeente ten tijde van afstuderen en de werkgemeente één jaar na afstuderen aanzienlijk te zijn gedaald (van 20 kilometer voor cohort 2013 naar 15 kilometer voor cohort 2018).

Figuur 1 Arbeidsmarktsituatie pabo-afgestudeerden één jaar na afstuderen.

Figuur 2 Pabo-afgestudeerden die één jaar na afstuderen werkzaam zijn in het onderwijs onderverdeeld naar betrekkingsomvang, per cohort.

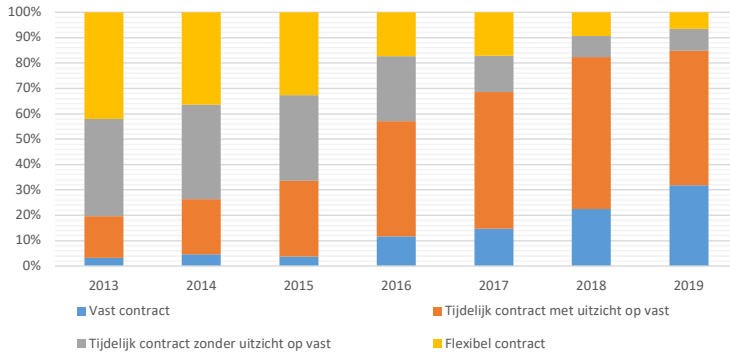

Al met al wijst dit op een duidelijke verbetering van de arbeidsmarktpositie van pas afgestudeerde leraren. Gegevens uit het enquêteonderzoek ondersteunen dit beeld en laten zien dat startende leraren steeds vaker een reguliere baan in het onderwijs en een langdurig contract hebben. Daar waar starters in het verleden veelal waren aangewezen op invalwerk, krijgen zij de laatste jaren vaak een reguliere baan.

Daarnaast is het aandeel afgestudeerden met een kort tijdelijk dienstverband de laatste jaren sterk afgenomen en is het aandeel met een langdurig contract sterk gestegen. Figuur 3 illustreert dit voor de afgestudeerden uit 2013 tot en met 2019. Het aandeel afgestudeerden met een vast contract is in zeven jaar tijd gestegen van 3 naar 32%, en het aandeel met uitzicht op een vast contract van 16 naar 53%. Op grond van deze gegevens kunnen we concluderen dat de arbeidsmarktpositie van pabo-gediplomeerden sterk is verbeterd. Zij vinden niet alleen vaker een baan in het onderwijs, maar ook ‘betere’ banen.

Hierbij moet wel worden opgemerkt dat er grote regionale verschillen zijn. In de grote steden en de Randstad is het tekort aan leraren groter dan elders in het land, en deze verschillen zien we ook als we kijken naar de arbeidsmarktpositie van pabo-gediplomeerden. Uit regressieanalyses blijkt dat de kansen op een reguliere baan en een langdurig contract in de Randstad significant groter zijn dan elders in het land. Dit geldt in het bijzonder voor Noord- en Zuid-Holland. In het noorden en oosten van het land zijn de kansen op een langdurig contract kleiner. Dit geldt vooral voor afgestudeerden in de Achterhoek, Twente en het Rijk van Nijmegen.

Figuur 3 Pabo-gediplomeerden naar cohort en type dienstverband (1/2 jaar na afstuderen).

Er zijn op basis van de Loopbaanmonitor ook vermeldenswaardige constanten en minder spectaculaire trends te onderscheiden. Zo vormen vrouwen al jaren de overgrote meerderheid van de pabo-afgestudeerden, al vertoont hun aandeel wel een lichte daling, van 88 (cohorten 2012 en 2013) naar 84% (cohort 2018). Het aandeel van jongeren tot 30 jaar onder de afgestudeerden is toegenomen van 84 (cohort 2012) tot 89% (cohort 2018). Het percentage afgestudeerden met een migratieachtergrond schommelt (vanaf cohort 2010) rond de 8,5% en ook de samenstelling naar regio is vrij stabiel. Consistent met de toename van het percentage jongeren is dat het percentage alleenstaanden iets toeneemt, terwijl het percentage pabo-afgestudeerden met een partner een lichte daling vertoont.

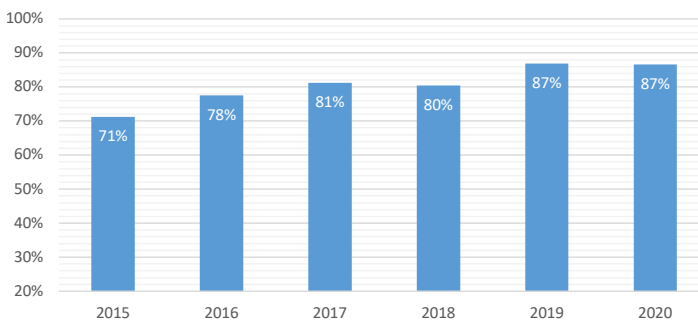
De meeste pabo-afgestudeerden die één jaar na afstuderen in het onderwijs werken, werken in het basisonderwijs. Hun aandeel is de laatste jaren licht gestegen (van 83% in cohorten 2012 en 2013 naar 87% vanaf cohort 2016). Het aandeel van het speciaal onderwijs (sba, so, vso) is licht gedaald. Een andere uitkomst is dat pabo-afgestudeerden met een baan buiten het onderwijs gemiddeld zeker niet meer verdienen dan in het onderwijs.

Begeleiding van startende leraren

Behalve gegevens over de arbeidsmarktpositie van pas afgestudeerde leraren, verschaft de Loopbaanmonitor ook informatie over de begeleiding van startende leraren. Deze informatie is onder meer gebruikt om afspraken uit de sectorakkoorden po en vo te monitoren.

In het kader van de Lerarenagenda is de afgelopen jaren veel aandacht besteed aan de begeleiding van startende leraren, vooral in het voortgezet onderwijs. Doel daarvan was om (voortijdige) uitval te voorkomen en ervoor te zorgen dat starters zich snel ontwikkelen in hun vak. Uit de Loopbaanmonitor blijkt dat de begeleiding van starters in het po fors is toegenomen. In 2015 kreeg circa 71% van de startende leraren in het po een of andere vorm van begeleiding. In 2020 was dat opgelopen tot 87%. Dit komt neer op een toename van 16 procentpunt (zie figuur 4).

Figuur 4 Begeleiding van startende leraren po (% , 1/2 jaar na afstuderen).

Kijken we naar de aard van de begeleiding, dan zien we dat starters in het po vaak worden begeleid door een ervaren leerkracht en/of een mentor/coach. Daarnaast nemen zij ook regelmatig deel aan een introductiebijeenkomst voor beginnende leraren en worden er lessen bijgewoond, door- en nabesproken met een ervaren leraar. De inhoudelijke focus is daarbij vooral gericht op: het organisatorisch reilen en zeilen op school, de omgang met leerlingen en de didactische vaardigheden, waaronder ook de afstemming van de instructie op verschillen tussen leerlingen en het bieden van maatwerk aan zorgleerlingen.

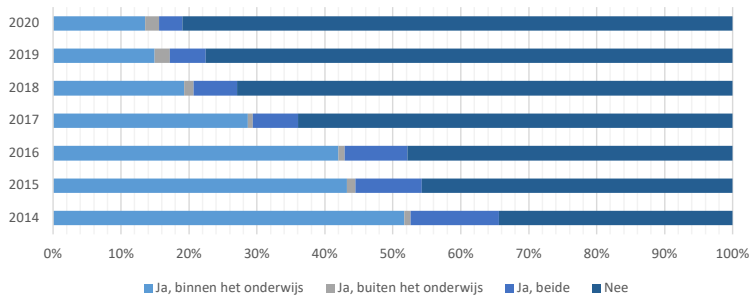
Hoewel de deelname aan begeleidingsarrangementen of -programma's vooralsnog beperkt is, zijn de meeste starters wel tevreden met de begeleiding en ondersteuning vanuit de school. Het meest tevreden zijn degenen die intensief worden begeleid. Verder blijkt uit het onderzoek dat de begeleiding

van startende leraren een positief effect heeft op hun werktevredenheid en hun professionele zelfvertrouwen. Naarmate starters intensiever worden begeleid, zijn zij meer tevreden over hun werk en hebben zij ook meer geloof in eigen kunnen.

Verloop onder startende leraren

De spanning op de onderwijsarbeidsmarkt is de laatste jaren sterk toegenomen. Steeds meer startende leraren hebben daardoor een reguliere baan en een langdurig contract, zo hebben we hiervoor gezien. Het aandeel starters dat op zoek is naar een andere baan is, mede door de toegenomen krapte, ook sterk gedaald (figuur 5). Vijf jaar geleden zocht 52% van de startende leraren in het po een andere baan. Nu is dat nog 19%, van wie de meesten op zoek zijn naar een andere baan in het onderwijs. Het aandeel starters dat uitsluitend op zoek is naar een baan buiten het onderwijs, is zeer beperkt.

Figuur 5 Aandeel startende leraren dat op zoek is naar een (andere) baan, naar peiljaar*.

* Selectie beginnende leraren met een pabo-diploma (afstudeercohort 2013-2019) | situatie ½ jaar na afstuderen.

Uit onderzoek naar de begeleiding van startende leraren is bekend dat een goede begeleiding zorgt voor minder uitval.¹ Het is echter de vraag of dit ook voor het primair onderwijs geldt. Is de verminderde zoekintentie het gevolg van een betere begeleiding of van gunstiger arbeidsmarktcondities en betere banen? Om deze vraag te beantwoorden, is in het kader van de Loopbaanmonitor

1 Ingersoll & Strong (2011). The impact of Induction and Mentoring Programs for Beginning Teachers: A Critical Review of the Research. Geraadpleegd op <http://rer.sagepub.com/content/81/2/201>.

onderzoek gedaan naar het zoekgedrag van startende leraren in het po. Hieruit komt naar voren dat de verloopintentie voor een groot deel samenhangt met de verbeterde arbeidsmarktpositie van beginnende leraren en meer in het bijzonder met het toegenomen aandeel starters met een langdurig contract. Het type *dienstverband* is verreweg de belangrijkste voorspeller voor het zoeken naar een andere baan. Daarbij geldt dat starters met een (kort) tijdelijk contract significant vaker op zoek zijn naar ander werk dan starters met een langdurig contract.

Naast het type baan heeft ook de begeleiding van startende leraren een beperkt (negatief) effect op de verloopintentie. Hetzelfde geldt voor de algehele werktevredenheid. Een intensieve begeleiding en een grote mate van tevredenheid gaan samen met een geringere zoekintentie. De ervaren werkdruk heeft opmerkelijk genoeg géén effect op de zoekintentie onder startende leraren. Dit is opmerkelijk, omdat in de media vaak wordt verkondigd dat startende leraren in groten getale het onderwijs zouden willen verlaten vanwege de werkdruk. De Loopbaanmonitor biedt hiervoor echter geen empirisch bewijs. De werkdruk onder startende leraren is weliswaar fors, maar leidt niet tot een massaal vertrek.

Integendeel zelfs. Het aandeel starters dat op zoek is naar een andere baan is de laatste jaren gedaald en slechts een klein deel zoekt een baan buiten het onderwijs. Daarbij is de noodzaak om te vertrekken ook minder geworden door de toename van het lerarentekort.

Conclusie

De spanning op de arbeidsmarkt voor leraren is de laatste jaren toegenomen. Basisscholen hebben daardoor steeds meer moeite om aan nieuw personeel te komen. Voor pas afgestudeerden is de arbeidsmarktsituatie nu echter veel beter dan enkele jaren terug. Het aandeel pabo-gediplomeerden dat in het onderwijs werkt, is de laatste jaren toegenomen en startende leraren hebben steeds vaker een grote baan en een langdurig contract. Waren starters in het verleden veelal aangewezen op invalwerk, nu krijgen zij vaak een reguliere baan en hebben velen al voor hun diplomering een baangarantie op zak. Vooral in de Randstad zijn de arbeidsmarktperspectieven goed. Startende leraren in de Randstad hebben vaker een reguliere baan en een langdurig contract dan starters elders in het land. Dit geldt in het bijzonder voor degenen in Noord- en Zuid-Holland, zo blijkt uit de Loopbaanmonitor.

Naast een sterk verbeterde arbeidsmarktpositie toont de Loopbaanmonitor ook een toename van het begeleidingspercentage. Startende leraren worden nu vaker begeleid dan enkele jaren geleden. In veel gevallen gaat het daarbij om begeleiding door een ervaren leerkracht en/of mentor/coach. Hoewel van deelname aan 'echte' begeleidingsarrangementen vooralsnog beperkt is, toont de begeleiding wel een aantal positieve effecten. De begeleiding van startende leraren in het po leidt tot een hogere werktevredenheid, een grotere mate van self-efficacy en een geringere verlooptententive.

Opmerkelijk is verder dat de verlooptententive de laatste jaren sterk is gedaald. Vijf jaar geleden was ongeveer de helft van de starters op zoek naar een andere baan, nu nog 20%. Het grootste deel van hen zoekt echter een andere baan in het onderwijs. Het aandeel starters dat op zoek is naar een baan buiten het onderwijs is, anders dan de media ons soms voorspiegelen, zeer beperkt. Het beeld dat startende leraren in groten getale het primair onderwijs zouden willen verlaten, klopt niet. De meeste starters zijn tevreden over hun werk en zijn helemaal niet op zoek naar een andere baan. En degenen die dat wel doen, zoeken vooral een andere baan in het onderwijs. De noodzaak om te vertrekken, is door het toegenomen tekort aan leraren uiteraard ook sterk verminderd.

Al met al kunnen we concluderen dat de arbeidsmarktsituatie voor pas afgestudeerde leraren radicaal is veranderd. Door de toename van het lerarentekort hebben pabo-gediplomeerden meer kans op een passende baan in het onderwijs en dat leidt tot minder verloop. Het lerarentekort is wat dat betreft een zegen voor pas afgestudeerden.

